

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Л. В. Калашникова
О. М. Гурова
І. Л. Уличний

ПСИХОЛОГІЯ ТА АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Навчально – методичний посібник

Кропивницький
2017

ББК 88.3

П 86

Калашникова Л.В., Гурова О.М., Уличний І.Л. **ПСИХОЛОГІЯ ТА АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів.** – Кропивницький: ФОП Александров М.В., 2017. – 332 с.

ISBN - 966-7401-36-7

Рецензенти — **Максименко С.Д.**, доктор психологічних наук, дійсний член АПН України, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

Макаров Р.М., доктор педагогічних наук, професор, проректор Державної льотної академії України

Гельбак А.М. кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти КЗ «Кіровоградський ОІПДО ім. В. Сухомлинського

Шаумян О.Г. кандидат психологічних наук, заступник директора з навчально-виробничої роботи Кіровоградського коледжу статистики Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Навчально-методичний посібник розроблено згідно з авторською програмою з психології розвитку. В посібнику науково обгрунтовано організацію навчальної діяльності та самостійної роботи студентів під час вивчення загальної та вікової психології. До кожної теми навчально-методичного посібника дібрано теоретичний матеріал, психологічний інструментарій, систему психологічних задач різного типу, комплекс практичних рекомендацій та прийомів, програмовані та практичні завдання, посилання на літературу.

Видання перероблене та доповнене, друкується за рішенням Міністерства освіти і науки України про надання грифу від 24.11.2000р. №2/1860 та рекомендоване Вченою радою ЦДПУ імені Володимира Винниченка (Протокол №12 від 25 травня 2017 року).

ISBN - 966-7401-36-7

ББК 88.3

П 86

© Л.В Калашникова, О.М. Гурова,
І.Л. Уличний, 2017 р.

ЗМІСТ

Розділ I. Загальне уявлення про психологію як науку	4
Тема 1. Предмет та завдання психології	4
Тема 2. Методи психології розвитку	9
Тема 3. Критичний аналіз основних напрямків сучасної зарубіжної психології	28
Розділ II. Розвиток психіки	34
Тема 4. Психіка у філогенезі та історіогенезі	34
Тема 5. Несвідоме, свідомість, самосвідомість	40
Розділ III. Особистість та соціум	53
Тема 6. Загальне розуміння діяльності як форми взаємодії з оточуючим середовищем	53
Тема 7. Спілкування	62
Тема 8. Група та колектив	71
Тема 9. Особистість	85
Розділ IV. Пізнавальна функція психіки	95
Тема 10. Відчуття та сприймання	95
Тема 11. Пам'ять	107
Тема 12. Мислення	115
Тема 13. Уява	128
Розділ V. Регулятивна функція психіки	140
Тема 14. Увага	140
Тема 15. Почуття та емоції	151
Тема 16. Природа та сутність вольової регуляції	164
Розділ VI. Інструментальна функція психіки	178
Тема 17. Характер	178
Тема 18. Темперамент	192
Тема 19. Здібності	208
Розділ VII. Психологічні особливості розвитку особистості на різних етапах онтогенетичного розвитку	222
Тема 20. Психологічні особливості розвитку дитини в немовлячому віці	222
Тема 21. Психологічні особливості розвитку дитини в ранньому віці	226
Тема 22. Психологічні особливості дошкільника	235
Тема 23. Готовність дитини до навчання в школі	247
Тема 24. Психологічні особливості розвитку молодших школярів	267
Тема 25. Поняття обдарованості	275
Тема 26. "Важкі" діти	290
Тема 27. Психологічні особливості розвитку особистості в підлітковому віці.	312
Тема 28. Психологічні особливості розвитку особистості в юнацькому віці	323

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Калашникова Людмила Володимирівна
Гурова Оксана Миколаївна
Уличний Ігор Любомирович

***ПСИХОЛОГІЯ ТА АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ***

Підп. до друку 29.05.2017. Формат 60x80¹/іє. Папір офсет. Друк
різограф. Ум. др. арк. 15,7. Тираж 300. Зам. № 1297.

Центр оперативної поліграфії «Авангард»

Передмова

Сьогодення демонструє нагальну потребу реформування вищої освіти. Українське суспільство потребує висококваліфікованих спеціалістів, які володіють не тільки глибокими та системними теоретичними знаннями, але й професійно важливими якостями. З огляду цієї задачі, під час навчання у вищих навчальних закладах необхідно створити умови для формування у студентів світоглядної, професійної, інформаційної, самоосвітньої та комунікативної компетентностей.

Мета навчально-методичного посібника «Психологія та аспекти розвитку особистості» полягає в цілеспрямованому формуванні професійно важливих компетентностей у майбутніх практичних психологів, учителів початкових класів та вихователів дошкільних навчальних закладів. Поруч із теоретичними знаннями про психічні явища та особистість на різних етапах онтогенетичного розвитку в навчально-методичному посібнику пропонується психолого-діагностичний інструментарій, спрямований на дослідження особливостей уваги, уяви, мислення та інших психічних явищ. Крім того автори посібника пропонують деякі прийоми та методи розвитку психічних явищ та особистості в цілому. Психологічні задачі до кожної теми дозволяють у першу чергу розвивати професійні та інформаційні компетентності студентів. Проблемні, програмовані та практичні завдання спрямовані на створення сприятливих умов для використання студентами теоретичних знань із психології на практиці. Тестові завдання допоможуть перевірити рівень засвоєння знань із запропонованих у навчально-методичному посібнику тем та сприятимуть розвитку самоосвітньої компетентності студентів.

Після кожної теми пропонується список використаної літератури, який буде у нагоді під час написання студентами індивідуальних навчально-дослідних завдань з загальної та вікової психології.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЮ ЯК НАУКУ

Тема 1. Предмет та завдання психології

Термін «психологія» з'явився в науковому вжитку лише в середині XVIII століття. Спочатку він ототожнювався з наукою, що займається вивченням душевних чи психічних явищ, пов'язаних із свідомістю, тобто таких явищ, які людина може вивчити за допомогою самоспостереження. В подальшому, вже на початку XX ст., сфера досліджень психологів значно розширилась, увібравши в себе і неусвідомлювані психічні явища, діяльність та поведінку особистості. Ці дослідження вийшли далеко за межі власне суб'єктивних психічних явищ. Однак, за традицією, до сьогодні за цією наукою зберігається її попередня назва, хоча цей факт входить у деяке протиріччя із сучасним предметом її вивчення [5, 8].

Визначимо у вигляді загальної схеми основні види психічних явищ, які вивчає сучасна психологія:

Основні види психічних явищ	Поняття
1. Процеси індивідуальні внутрішні.	Активність. Потяг. Уява. Сприймання. Пригадування. Забування. Запам'ятовування. Ідеомоторика. Ілюзії. Інтроекція. Константність. Мотивація. Мислення. Узагальнення. Відчуття. Пам'ять. Повторення. Розуміння. Уявлення. Звикання. Прийняття рішення. Рефлексія. Мова. Самонавіювання. Самоспостереження. Самоконтроль. Саморегуляція. Самосвідомість. Впізнавання. Засвоєння.
2. Стани індивідуальні внутрішні.	Афект. Біль. Увага. Уява. Воля. Збудження. Галюцинації. Гіпноз. Бажання. Задатки. Індивідуальність. Інтерес. Комплекси. Любов. Меланхолія. Мотивація. Намір, Напруженість. Настрій. Переживання. Потреби. Забобони. Працездатність. Розсіяність. Самопочуття. Схильність. Совість. Пристрасть. Страх. Прагнення. Стрес. Сором. Тривожність. Переконаність. Впертість. Рівень домагань. Втома. Установка. Фобії. Фрустрація. Характер. Почуття. Потяг. Егоцентризм. Ейфорія. Емоції. Темперамент.
3. Процеси індивідуальні зовнішні	Адаптація. Активність. Потяг. Дія. Діяльність. Гра. Імприн- тинг. Міміка. Навички. Научіння. Персоналізація. Повторення. Наслідування. Реакція. Ризик.

(поведінка).	Самоактуалізація. Самовизначення. Соціалізація. Вправа. Засвоєння. Творчість. Гумор.
4. Стани індивідуальні, зовнішні.	Авторитетність. Навіюваність, Геніальність. Інтерес. Наполегливість. Обдарованість. Організованість. Темперамент. Працелюбність. Фанатизм. Характер. Егоїзм. Експресія.
5. Процеси міжособистісні.	Товаришування. Гра. Ідентифікація. Комунікація. Конформність. Лідерство. Спілкування. Наслідування. Звикання. Проекція. Реакція. Чутки. Суперництво. Фацилітація. Емпатія.
6. Стани міжособистісні.	Конфлікт. Негативізм. Любов. Ненависть. Норми групові. Організованість. Відчуженість. Взаєморозуміння. Психологічний клімат. Референтність. Симпатія. Сумісність. Єдність. Статус [5, 11].

Як показано в таблиці багато явищ, досліджуваних у психології, не можна однозначно віднести до однієї групи. Вони можуть бути як індивідуальними, так і груповими, виступати як у формі психічних процесів, так і психічних станів.

Таблицю складено на основі психологічних словників: Психологический словарь /Под ред. В.В. Давыдова и др. - М., 1983; Краткий психологический словарь /Под ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. - М., 1989.

Психологічні задачі до теми

1. Вивчаючи історію психології, можна побачити, що приблизно за однієї й тієї історичної доби в різних частинах світу формувалися різні уявлення про психіку. Психологія в Давньому Китаї, Давній Індії та Давній Греції має істотні відмінності. У першому випадку психіка розглядається (у зв'язку з традицією) успадкованою від попередніх поколінь формою поведінки, у другому - зі стражданням як переживанням труднощів життя, в третьому - визначається в межах протиставлення матеріального й ідеального.

➔ Про що свідчить це явище? Як воно характеризує процес психологічного пізнання? [4, 12].

2. Антична, давньогрецька психологія започаткувала протиставлення матеріалістичного та ідеалістичного поглядів на природу психіки. Відповідно психіка розглядається або як явище, що існує в межах матеріального світу, або як особливий ідеальний світ, несумісний з матеріальним. Таке протиставлення проходить через усю історію психології.

➔ Чому так відбувається? Чому до цього часу не може перемогти жоден підхід? [4, 12].

3. Історія психології засвідчує поступальний характер становлення цієї науки, який полягає в переході від міфологічного до філософського і далі - до наукового етапу. На першому етапі психіка виступала предметом колективних уявлень людини; на другому - психологічних теорій, створених у рамках певних філософських систем; на третьому - психологічних досліджень. Такий перехід був досить тривалим, адже як самостійна наука психологія утвердилася лише наприкінці ХІХ ст.

➔ У чому причина історичного поступу психології? Чому так пізно психологія відокремилася у самостійну науку? [4, 12].

4. На науковому етапі своєї історії психологія спочатку заявила про себе як природнича наука, для якої психіка - ланка взаємодії організму із середовищем, що має не лише внутрішні, але й зовнішні прояви. Проте водночас виникла також психологія як наука про суб'єктивні явища, яка підкреслює відмінність психіки від фізичних явищ, наголошує на неможливості застосування до неї методів природничих наук.

➔ Що зумовлює співіснування цих психологій на початку становлення науки? Яка з них отримала перевагу в подальшому? [4, 13].

5. В історії психології склалися два різні підходи до вивчення психічних явищ, один з яких дістав назву геоцентричного, а інший - геліоцентричного. Перший прагне проникнути в сутність психіки як «явища в собі», особливий внутрішній світ, відділений від зовнішнього. Другий шукає шляхи до розуміння психіки в тих стосунках, які складаються в процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем.

➔ Як пояснити це явище? Який з цих підходів має перевагу над іншим? [4, 14].

6. Один із напрямків американської психології вважає, що при об'єктивному вивченні людини не спостерігається нічого такого, що можна було б назвати свідомістю, відчуттям, чутливістю, уявою, волею і т.д. Тому предметом психології, на думку представників цього напрямку, є «сукупність реакцій живих істот на біологічні та

соціальні подразники, які породжуються зовнішнім середовищем або самим організмом».

➔ У чому хибність такого визначення? Чому подібне розуміння предмету психології веде до ідеалізму в розумінні психології? [6, 18].

7. У медичній практиці інколи вважають, що якщо людина розкаже про свої больові відчуття, то перед лікарем розкриваються її суб'єктивні переживання (суб'єктивні дані), а якщо досліджують соматичний стан хворого, то розкривається об'єктивна картина його хвороби (об'єктивні дані).

➔ У чому помилковість такого протиставлення? [6, 18].

8. Психологи - ідеалісти вважали, що психічні явища можуть бути пізнаваними тільки за допомогою самопізнання.

➔ Доведіть, чому принципово неможливе пізнання психічних явищ тільки за допомогою самоспостереження [6, 19].

9. Уявіть, що до Вас звертається допитливий учень: «На мою думку, на тлі інших наук психологія виглядає досить дивно. Зрозуміло, що вона прагне вивчати об'єктивні закони, яким підкоряються психічні явища. Інакше кажучи, вона досліджує те, що існує поза суб'єктом і незалежно від нього. Але не можна не бачити, що носієм технічних явищ усе-таки виступає окремий суб'єкт. Саме тому психічні явища є суб'єктивними, тобто такими, які протиставляються об'єктивним. Отже, виникає парадоксальна ситуація: психологія прагне підвести об'єктивну базу під те, що за своєю суттю є суб'єктивним. Що ж насправді вивчає психологія?»

➔ Що Ви відповісте цьому учневі? [4, 17].

Практичні завдання до теми

1. У якій з наведених відповідей дається матеріалістичне розуміння природи психіки:

- а) психіка - прояв безсмертної душі;
- б) психіка і матерія – тотожні;
- в) психіка - властивість матерії відображати світ;

- г) матерія - первинна, психіка - вторинна, вона є суб'єктивним образом об'єктивної дійсності.
2. У якому рядку всі перелічені поняття належать до психічних явищ:
- а) думки, спогади, мозок, розум, почуття;
  - б) відчуття, радість, мислення, уява, здібності;
  - в) характер, забування, бажання, думки, мрії, потреби;
  - г) воля, радість, уважність, апетит, пригадування.
3. До яких психічних явищ належать такі прояви психічної діяльності людини: збентеження, спокій, зацікавленість, схвильованість, байдужість:
- а) психічні процеси;
  - б) психічні стани;
  - в) психічні властивості [2, 8].

Література:

1. Гальперин П.Л. Введение в психологию /П.Л. Гальперин. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. - 149 с.
2. Казарновська Г.Б. Загальна, вікова і педагогічна психологія. Збірник завдань. /Г.Б. Казарновская, О.П. Долинна. – К.: Вища школа, 1990. – 140 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібн. /П.А. М'ясоїд. – К.: Вища шк., 1998. - 479 с.
4. М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посібн. /П.А. М'ясоїд. - К.: Вища шк., 1998.-184 с.
5. Немов Р.С. Психология: учебное пособие /Р.С. Немов. - М.: Просвещение, 1990. -301 с.
6. Практикум по общей психологии /Под ред. А.И. Щербакова. - М.: Просвещение, 1979. – 302 с.
7. Петровский А.В. Вопросы истории и теории психологии: избр. пр. /А.В. Петровский. - М.: Педагогика, 1984. - 320 с.
8. Романець В.А. Історія психології /В.А. Романець. - К.: Вища школа. Головне вид-во, 1978.-439 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. /С.Л. Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1989. - Т. 1 - 320 с.; Т 2, - 328 с.

Тема 2. *Методи психології*

Досягнення будь-якої науки в значній мірі визначаються розвитком її методологічного апарату, який дозволяє відкривати нові факти й на їх основі будувати науково обгрунтовану картину світу.

Розробка конкретних методів психології базується на теоретичних положеннях та методологічних принципах, проголошуваних нею. У психології виділяють три рівні методологічного аналізу психічних явищ.

Перший рівень - загальна методологія, яку розглядають як загальний принцип пізнання, як філософський перехід до аналізу явищ дійсності.

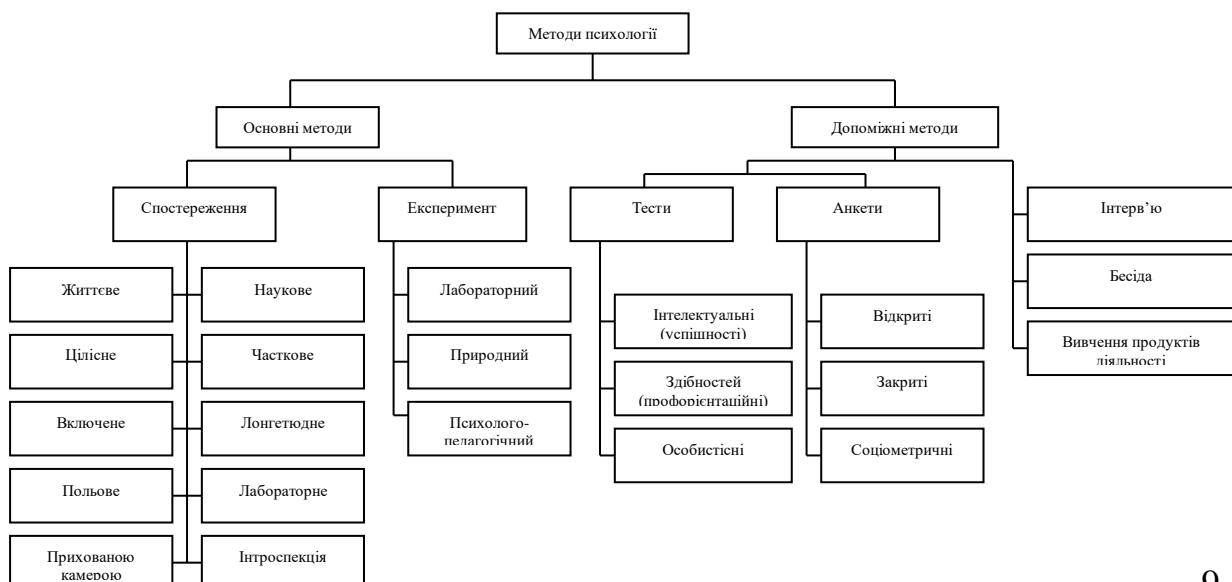
Другий рівень - спеціальна методологія, що забезпечує конкретну реалізацію загальнофілософських принципів стосовно об'єктів психологічного дослідження.

Третій рівень методології утворює сукупність конкретних методів, методик, які використовуються в психологічних дослідженнях. Саме цей рівень безпосередньо пов'язаний із практикою.

Метод - спосіб пізнання явища. Основою психологічних досліджень виступає діалектичний метод (який передбачає вивчення будь-якого психічного явища в усіх його зв'язках, закономірностях, відношеннях та в процесі його розвитку).

Слід розрізняти в кожному психологічному методі дві сторони: суб'єктивну та об'єктивну. Характер та структура методу обумовлюється перш за все об'єктивним предметом пізнання, а також суб'єктом, який відбирає на основі отриманої про об'єкт інформації найбільш ефективні прийоми пізнання [1, 230].

Методи психології умовно можна розподілити таким чином:

Основною метою всіх методів психологічного дослідження є розкриття закономірностей та механізмів розвитку психіки й поведінки людини. Кожен метод має певні переваги та недоліки, тому слід звертати увагу на специфіку методу та умови його застосування.

Спостереження належить до групи основних емпіричних методів психологічного дослідження. Це основний метод психологічного дослідження, де за зовнішніми показниками судять про внутрішні психічні явища. Спостереження полягає у навмисному та цілеспрямованому сприйманні психологічних явищ з метою розуміння їх сутності [6, 46].

Існують різні прийоми та способи спостереження та інтерпретації поведінкових реакцій людей, на основі яких можна судити про типологічні особливості особистості, про деякі ознаки психологічних рис характеру, особливості інтелектуальної сфери людини, ступінь її емоційної збудливості тощо.

Ми пропонуємо декілька прийомів, використання яких допоможе Вам отримати інформацію про особливості поведінки особистості в результаті проведеного спостереження.

Про силу процесу збудження можна судити за такими показниками: вміння долати труднощі, наполегливість під час досягнення мети, бажання до самостійності у вчинках, здатність швидко мобілізувати себе в разі невдачі. Основою для віднесення до "слабкого" типу є протилежні показники.

Про силу гальмівного процесу дозволяють говорити такі показники: стриманість, навіть при психотравмуючій ситуації, вміння не базікати, виваженість у прийнятті рішень, стримана міміка та пантоміміка тощо.

Про рухливість нервових процесів судять за наступними ознаками: переважно швидкий темп діяльності, легкість та активність під час встановлення контактів, швидка адаптація до нової обстановки, жваве мовлення, міміка, загальна рухливість.

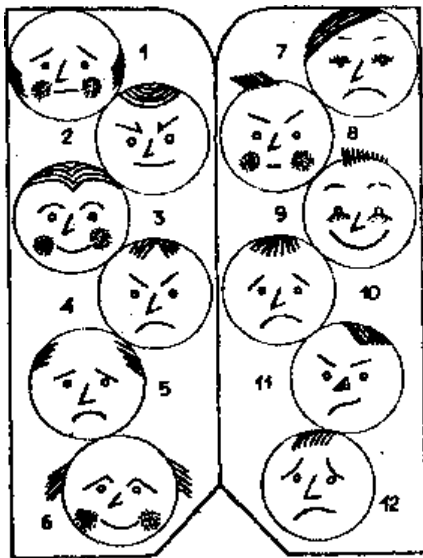
Для оцінки особливостей інтелектуальної сфери беруться до уваги не тільки знання, а й вміння оперувати наявною інформацією та логічно викладати думки. В ситуації спілкування увага може бути звернена на такі показники: відсутність системи у викладенні будь-якого матеріалу, поверховий аналіз фактів і явно не обгрунтовані висновки, їх примітивність, категоричні, не обгрунтовані твердження, нездатність зрозуміти алегоричну суть жартів, прислів'їв, абсурдні висновки і заяви та ін.

Показниками психопатичних рис характеру є: необґрунтована впертість, повна відсутність ефекту від розмов та стягнень, нестійка поведінка, постійні, явно необдумані вчинки, часті конфлікти, немотивована злість, виражений егоїзм, демонстративність погроз самогубства, виражена непорядкованість і неорганізованість поведінки, гіпертрофований педантизм.

Про підвищену емоційну збудливість можна судити за яскравими мімічними реакціями, вираженій пантоміміці, сильному тремору (тремтіння рук, ніг, брів, лиця), виражених реакціях поз (особливо скутості), помітних змінах артикуляції мовлення, нестриманості, метушні та інших показниках [16, 131-132].

Для розвитку спостережливості можна запропонувати наступні вправи.

Вправа 1.

Мал. 1. Мімічні вирази обличчя

Мета: Розвиток вміння розуміти навколишніх за мімікою обличчя.

Стимульний матеріал: 12 мімічних виразів обличчя, які передають різні емоційні стани людини.

Процедура проведення дослідження:

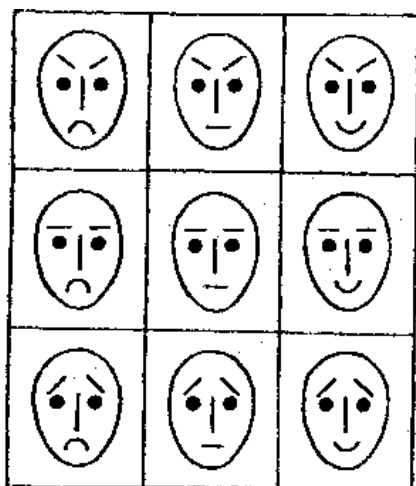
Постарайтеся розшифрувати закодовані художником різні емоційні стани. А потім звірте із правильними відповідями (правильними вважають відповіді, які знаходяться в одному синонімічному ряді з наведеними нижче позначеннями переживань:

1 - байдужість, 2 - ворожість, 3 - веселість, 4 - сильна злість, 5 - смуток, 6 - сором'язлива радість, 7 - погане самопочуття, 8 - злість, 9 - бурхлива радість, 10 - глибокий смуток, 11- скепсис, 12 скорбота)

Підведення підсумків:

Якщо вам вдалося вгадати більшість станів - значить завдання навчитися "читати" по обличчю для вас вже не особливо актуальне. Якщо ж результат вийде невтішливий (менше половини правильних відповідей), то слід приділити цьому питанню більше уваги [16, 139-140].

Вправа 2.

Мал. 1. Схематичне зображення міміки

Матеріал: Декілька наборів однакових малюнків із зображенням міміки обличчя людини.

Процедура проведення дослідження:

Два піддослідних отримують однакові набори малюнків і сідають спинами один до одного. Третій виступає асистентом і сідає таким чином, щоб бачити малюнки кожного із партнерів.

Інструкція партнерам: Один із вас повинен голосно назвати будь-яке із зображень міміки обличчя і показати його на своєму малюнку так, щоб бачив асистент і не бачив інший партнер. Останній повинен відшукати на своєму малюнку цей мімічний вираз та показати його асистенту.

Асистент заносить всі відповіді в протокол, який має такий вигляд:

№ спроби	Номери малюнків, що названі першим партнером	Номери малюнків, що названі другим партнером
1.	I-II	II-II
2.	III-I	III-III

Після проведення 4-6 спроб, партнери міняються ролями. Вправу доцільно провести декілька разів.

Аналіз результатів:

Партнери підраховують, скільки разів у них співпали характеристики мімічних виразів, хто із партнерів має кращий результат. У кінці встановлюється, чи є позитивною динаміка результатів від вправи до вправи [16, 137-138].

Спостереження - це психологічний метод, який вимагає багато часу. Крім того, важко виключити вплив випадкових факторів на психічне явище, яке досліджується. Не завжди зрозумілою буває й причинно-наслідкова сторона подій. Тому спостереження, як правило, поєднується з іншими методами психологічного дослідження. Найчастіше йдеться про експеримент.

Експеримент - це один із основних методів психологічного дослідження, який включає активність експериментатора під час

цілеспрямованого вивчення психічного явища. Його застосовують для дослідження психічних процесів, станів та властивостей особистості.

Протокол психодіагностичного обстеження

1. Об'єкт дослідження: _____
2. Мета дослідження: _____
3. Експериментатор: _____
4. Обстежуваний: _____
5. Психодіагностичний інструментарій: _____
6. Дата і час проведення обстеження: _____
7. Інструкція: _____
8. Результати психологічного обстеження: _____
9. Аналіз результатів: _____
10. Висновки: _____
11. Підпис експериментатора: _____

Бесіда – допоміжний метод психологічного дослідження, який передбачає збір інформації на основі вербальної комунікації. Результати бесіди дозволяють глибше зрозуміти психологічні особливості особистості. Під час проведення бесіди необхідно враховувати ймовірність наступних помилок:

1. Проекція – коли особистість наділяють думками, почуттями, які стосуються особистості, яка проводить бесіду.
2. Ехо - перенесення успіхів з однієї сфери діяльності на іншу.
3. Атрибуція - підсвідоме приписування співрозмовнику здібностей та рис, які ведучий спостерігав у іншій людині, яка нагадує чимось співрозмовника.
4. Перше враження – переконання в тому, що перше враження достовірне [9, 15].

Щоб уникнути вказаних помилок, чи звести їх до мінімуму, необхідно під час проведення бесіди дотримуватися наступних вимог:

1. Бесіда повинна мати мету та гнучку програму.

2. До початку бесіди необхідно знизити напруження, домогтися взаєморозуміння, відвертості та довіри.
3. Не брати до уваги перше враження про співрозмовника, надати йому можливість висловитися.
4. Необхідно говорити із співрозмовником мовою, зрозумілою для нього та уникати прямих травмуючих запитань,
5. Програма бесіди має відповідати гіпотезі дослідження.
6. Оцінювати свої враження про співрозмовника необхідно після завершення бесіди, враховуючи при цьому можливі упередження.

Найчастіше під час психодіагностичного обстеження використовують звичайну, психоаналітичну та клінічну бесіди.

Одним із видів опитування є анкетування. *Анкета* це допоміжний метод психологічного обстеження, який проводиться у формі самозвіту.

Загальні правила, які слід враховувати під час складання анкет:

1. Мета та гіпотеза дослідження.
2. Програма запитань пов'язана з метою дослідження.
3. Питання анкети чітко сформульовані та зрозумілі для респондентів.
4. Респонденти повинні бути приблизно однаковими за віком, освітою, рівнем розвитку тощо.

Біографічний метод є одним із поширених методів психологічного дослідження особистості. Найчастіше він здійснюється за рахунок аналізу особистих документів, листування, щоденників, автобіографій. Обстежуваному пропонується формалізована біографічна анкета та дається інструкція: "Просимо Вас, якомога докладніше, розповісти історію свого життя: в якій сім'ї Ви народилися, як пройшло ваше дитинство, як жила ваша сім'я, як її члени ставилися один до одного? Бажано, щоб Ви розповіли про той час, коли навчалися в школі: що Вам подобалося і що не подобалося? Як склалися стосунки з батьками та однолітками? Хто були Ваші друзі? Чим Ви цікавилися і що думали про майбутнє життя? Хотілося б, щоб Ви розповіли, як складалося Ваше доросле життя: хто (що) вплинув на вибір професії, як Ви проводите вільний час? Розкажіть про Ваші життєві плани?"

Обробка результатів передбачає складання таблиці особистісного розвитку, в яку в хронологічному порядку заносяться дати та події, які вплинули на становлення особистості обстежуваного.

Відповіді опрацьовуються методом контент-аналізу. Інтерпритація результатів передбачає аналіз:

- соціальної ситуації розвитку особистості;
- основного фону емоційних переживань в різні періоди розвитку;
- аналіз ціннісних орієнтацій, спрямованості, інтересів, тенденцій, середовища спілкування, соціальної активності особистості;
- основних конфліктів та рушійних сил розвитку особистості [16, 197].

Тестом називають систему коротких стандартизованих завдань, за допомогою яких можна визначити рівень розвитку певного психічного явища.

За предметом дослідження тести поділяються на такі види:

1. Тести розумового розвитку [13, 12-23].
2. Тести здібностей [13, 121-126].
3. Тести дослідження мотивації [8].
4. Тести, що діагностують особливості самосвідомості особистості [2, 32].
5. Тести на діагностику міжособистісних відношень [8].

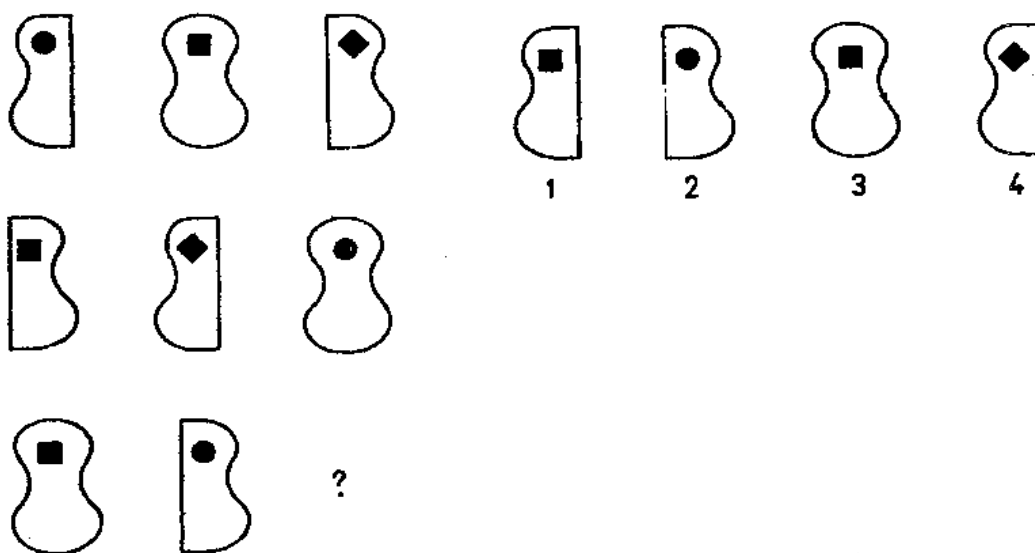
Типи тестів:

1. Звичайні тести кількісних вимірів.
2. Проективні тести, які засновані на тому, що людина завжди перетворює ситуацію, в якій вона знаходиться, насичує її власними проблемами та проєкціює на цю ситуацію зміст своєї особистості [13, 346-392].
3. Особистісні опитувальники, аналізуючи які, можна скласти уявлення про особливості особистості (її тривожність, локус контроль, інтереси, екстраверсію – інтраверсію тощо) [2].

Тест: Коефіцієнт інтелекту (Г. Айзенк)

Інструкція: "На виконання тесту відводиться 30 хв. Не затримуйтеся над одним завданням. Пам'ятайте, що складність завдань зростає з порядковим номером. Відповідь на завдання складається з одного числа, букви чи слова. Іноді треба здійснити вибір із декількох можливих варіантів. Відповідь пишеть у вказаному місці. Крапки вказують кількість букв у пропущеному слові. Наприклад, (...) означає, що пропущене слово складається із чотирьох букв.

1. Виберіть потрібну фігуру з чотирьох пронумерованих.

2. Вставте слово, яке б служило закінченням першого слова і початком другого.

ЗВИ(...)КА

3. Розшифруйте анограми та відшукайте зайве слово.

ГОЛАВ

УГЛИІЖ

ЧИВСМОК

КАЙАЧ

АНРУЛС

4. Відшукайте пропущені числа.

7 10 9 12 11 _ _

5. Вставте пропущене слово.

БАГОР (РОСА) ТЕСАК

ГАРАЖ (...) РИБАК

6. Вставте пропущене число.

196 (25) 324

325 () 134

7. Продовжіть числовий ряд.

18 10 6 4?

8. Розв'яжіть анограми та відшукайте зайве слово.

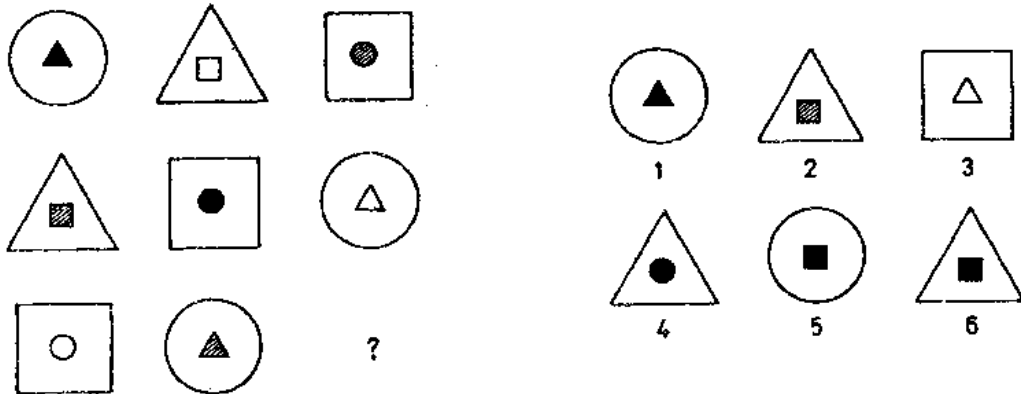
ИЙБЛІ

ИЙНС

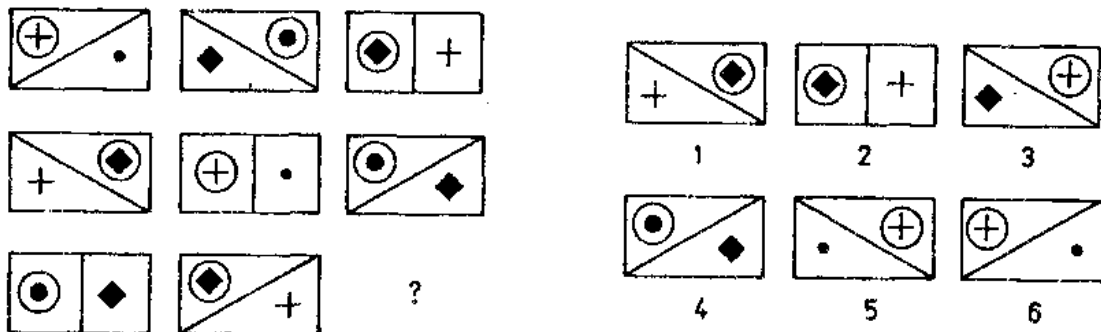
ІЯРІНО

ЕЕЗЛІНИ

9. Виберіть потрібну фігуру із пронумерованих.

10. Виберіть потрібну фігуру із шести пронумерованих.

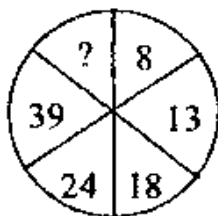
11. Вставте потрібну літеру.

ЩЦПІЛ

12. Вставте слово, яке служило б закінченням першого та початком другого.

МІ (...) ОЛАД

13. Знайдіть пропущене число.

14. Вставте відсутнє число.

4 9 20

8 5 14

10 3 ?

15. Вставте відсутнє число.

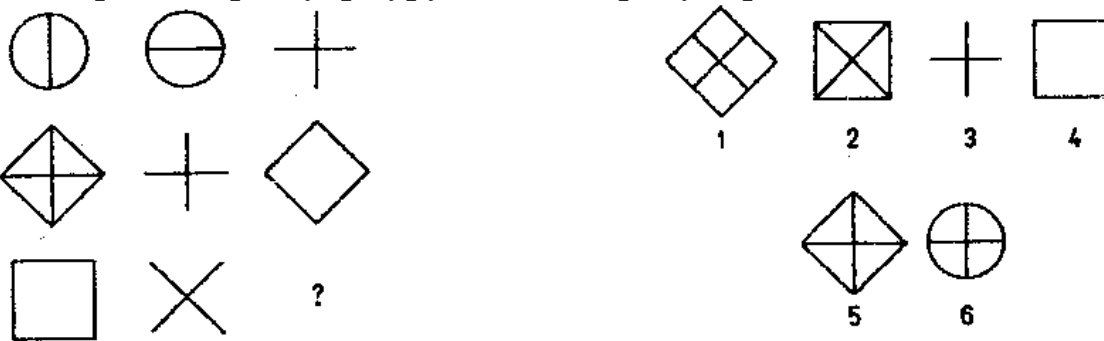
16 (27) 43

29 ( ) 56

16. Вставте відсутні літери.

17. Виберіть потрібну фігуру з шести пронумерованих.

18. Вставте слово, яке означало б те ж, що і слова поза дужками.

ТВАРИНА (...) МОНАХ

19. Вставте пропущене число.

6 11 ? 27

20. Вставте пропущене число.

12 (56) 16

17 ( ) 21

21. Вставте пропущене слово.

СЛАВА (АЛЬТ) СТАТЬ

КУМИР (...) ГАМАК

22. Вставте слово, яке служило б закінченням першого слова і початком другого.

К(...)ОН

23. Розв'яжіть анограми і відшукайте зайве слово.

ЖААРЬ

ТЯХА

НУССК

КОДАЛ

24. Вставте слово, яке означало б те ж, що і слова, які стоять поза дужками.

СОБАКА (.....) ПРЕЙСКУРАНТ

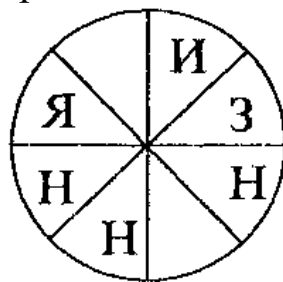
25. Вставте пропущену літеру.

? С А

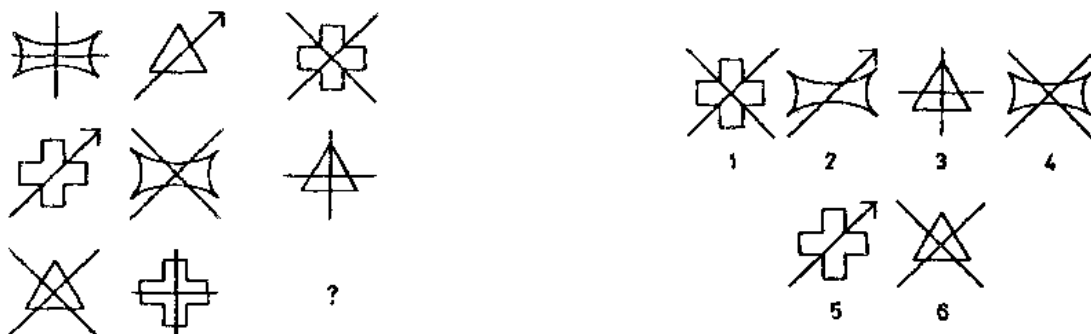
С І К

А К Р

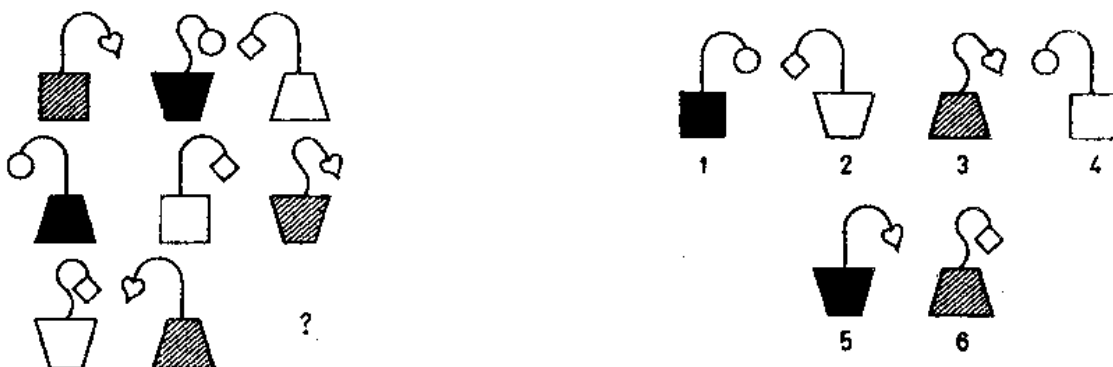
26. Вставте пропущені літери.

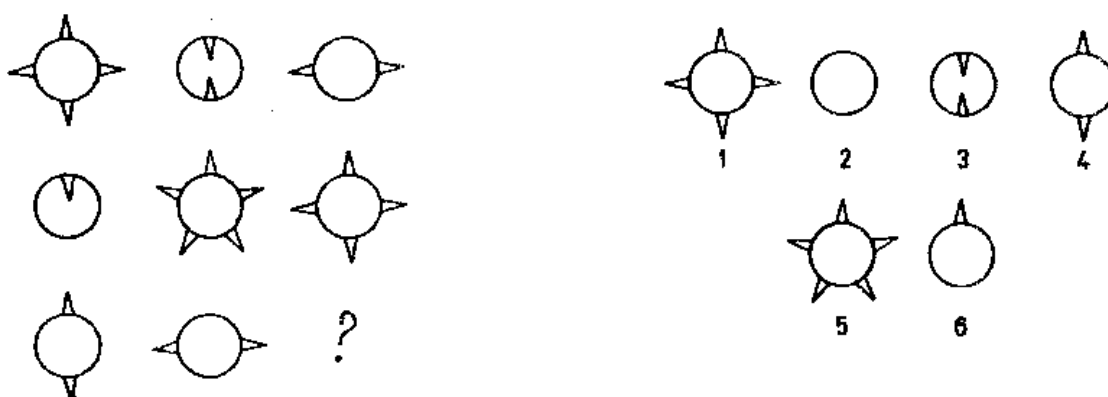
27. Виберіть потрібну фігуру із шести пронумерованих.

28. Виберіть потрібну фігуру із пронумерованих.

29. Виберіть потрібну фігуру із шести пронумерованих.

30. Вставте пропущене слово

РОСА (ОРЕЛ) ЛЕЗО

ТАРА (...) МОРЕ

31. Вставте слово, яке означало б те ж, що і слова поза дужками.

ТВАРИНА (....) НІЖНІСТЬ

32. Вставте пропущене число.

1 8 27 ?

33. Вставте пропущене слово.

КОРА (КОЗА) АЗОТ

КЛЕН (...) ПІКА

34. Розв'яжіть анограми і відшукайте зайве слово.

АТСІН

ТІВВООКР

ВКІОН

ВДІРЕ

35. Вставте пропущену літеру і пропущене число.

1	В	5	?
А	3	Д	?

36. Вставте слово, яке означало б те ж, що і слова поза дужками.

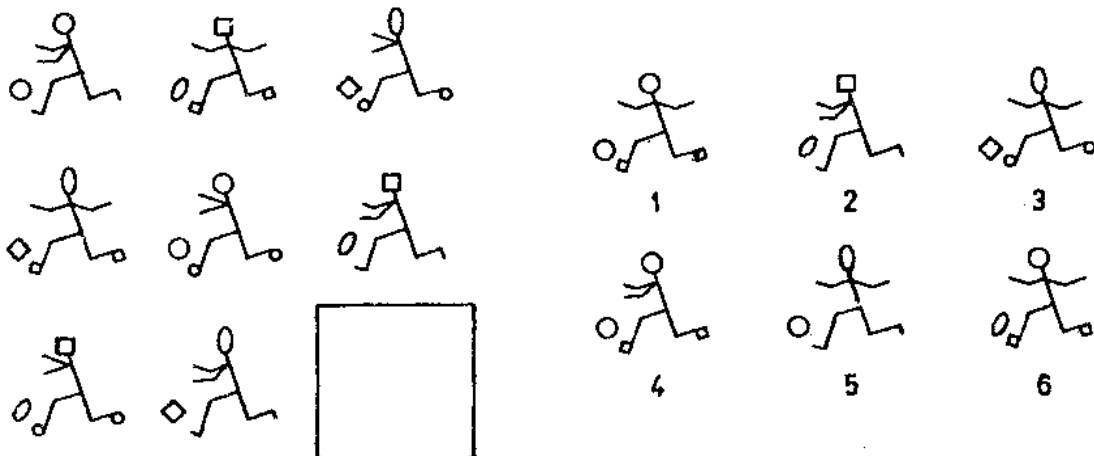
КІСТОЧКА ПАЛЬЦЯ (.....) ПАВУКОПОДІБНЕ

37. Вставте пропущене слово.

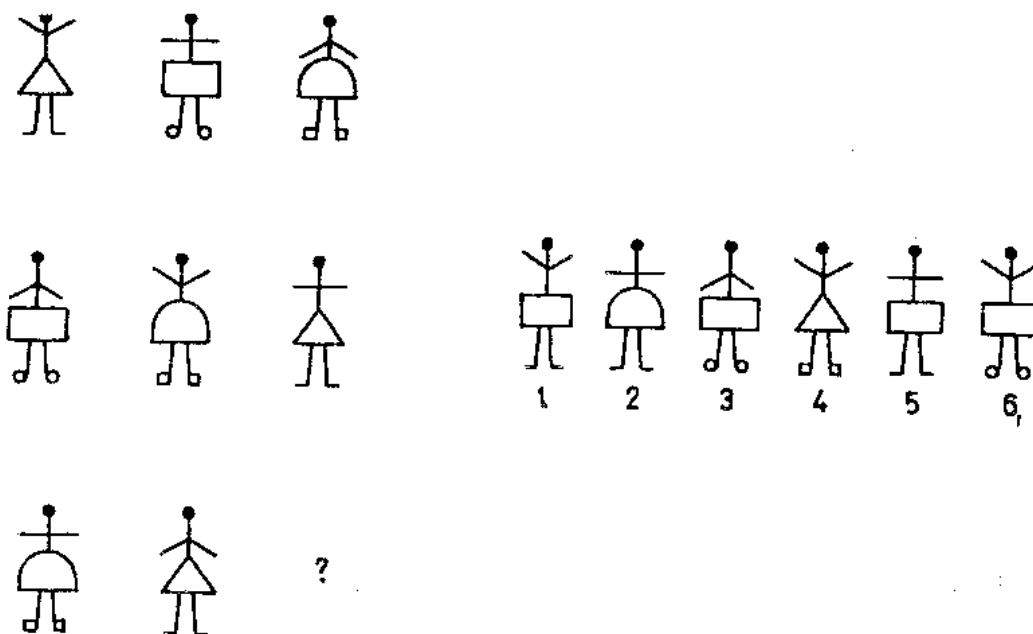
ПЛАН (РАНГ) МОРГ

СІНО (...) СПАД

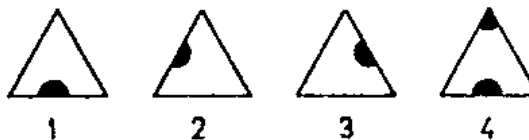
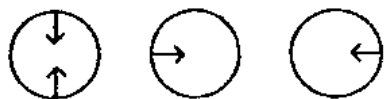
38. Виберіть потрібну фігуру із шести пронумерованих.

39. Виберіть потрібну фігуру із шести пронумерованих.

40. Виберіть потрібну фігуру із чотирьох пронумерованих.

Відповіді та пояснення

1. 4.
2. ЧАЙ.
3. РУСЛАН. (Волга, Жигулі, Москвич та Чайка - марки автомобілів, Руслан - марка літака).
4. 14 і 13. (Наведені два числа з ряду чисел, які чергуються, збільшуються кожного разу на два).
5. ЖАБА. (Перша літера пропущеного слова - це остання літера попереднього слова; друга літера пропущеного слова - це четверта буква попереднього слова; третя літера пропущеного слова - це третя літера наступного слова; четверта літера пропущеного слова - це четверта літера наступного слова).
6. 21. (Додати всі цифри, які розташовані поза дужками).
7. 3. (Кожне число одержується, якщо до попереднього додати 2 і отриману суму розділити на 2: $4+2=6$; $6:2=3$).
8. ІРОНІЯ. (Всі інші слова означають колір: білий, синій, зелений).
9. 6, (Коло, трикутник, квадрат можуть бути як зовнішньою, так і внутрішньою фігурою і можуть бути чорного кольору, білого та заштрихованими. Кожна з цих ознак зустрічається лише один раз в ряду чи в колонці).
10. 5. (Є три фігури, відмінні тим, як проведена лінія всередині прямокутника, і три маленькі фігури всередині - хрест, ромб, чорна пляма. На кожному прямокутнику є дві такі фігурки).
11. І. (Літери розташовані у зворотньому алфавітному порядку почергово через дві на третю та через три на четверту).
12. ШОК.
13. 54. (Числа в лівій половині кола втричі більші протилежно розташованих їм чисел у правій половині кола).
14. 11. (В кожному ряді третє число є сумою половини першого числа і подвоєного другого).
15. 27. (Число в дужках є різниця між числами, які розташовані поза дужками).
16. 3 і К. (Слово РОЗРОБКА, читається проти годинникової стрілки).

-
-
17. 5. (Фігура в третій колонці складена з елементів фігур перших двох колонок, які не є загальними для них).
  18. ЛАМА.
  19. 18. (Квадрат числа 2,3,4,5 відповідно, кожного разу додаючи по 2).
  20. 76. (Подвоєна сума чисел, які стоять поза дужками).
  21. РУКА. (По аналогії із завданням №5).
  22. РАЙ.
  23. СКУНС. (Решта слів означають плавальні засоби: баржа, яхта, човен).
  24. ТАКСА.
  25. О. (Ряди і стовпчики складені з однакових слів).
  26. В і А. (Слово ВИЗНАННЯ, читається за годинниковою стрілкою).
  27. 2. (В наявності є три типи головних фігур, на кожній з яких є +, або стрілка, або г).
  28. 1. (В наявності є три типи вазонів, три типи стебел і три форми квітів. Горщик може бути білим, чорним чи заштрихованим. Кожна з цих ознак зустрічається лише один раз в ряду чи стовпчику).
  29. 4. (Колючки, спрямовані назовні, вважаються за +1; а спрямовані всередину - за -1. В кожному горизонтальному ряді остання фігура розглядається як сума двох попередніх фігур: $2+2=4$).
  30. АТОМ,
  31. ЛАСКА.
  32. 64. (Числа 1,2, 3, 4 в кубі).
  33. КЛП.
  34. ВІВТОРОК. (Решта слів означають частини будинку: стіна, вікно, двері).
  35. $\frac{a}{7}$ (Літери йдуть в алфавітному порядку через одну по черзі в чисельнику і знаменнику. Числа, які відповідають номеру цих літер в алфавіті, розташовані аналогічним чином).
  36. Фаланга.
  37. АНОД.
  38. 1. (У кожному ряді та стовпчику є три типи різних м'ячів, три форми голови, три форми взуття та три положення рук. Ті форми та положення, яких немає в двох перших малюнках третього ряду, повинні бути в пропущеному малюнку).
  39. 6. (Є три фасони спідниць, три положення рук, три типи взуття).
  40. 1. (Друга та третя фігури кожного ряду містять по одному з елементів, які знаходяться всередині першої фігури, повернутих на 90 градусів).

Аналіз результатів:

Позначте на горизонтальній лінії графіка кількість правильно вирішених завдань. Потім проведіть вертикальну лінію до перетину з діагоналлю. Від місця перетину проведіть горизонтальну лінію вліво. Крпка на вертикальній вісі відповідає вашому IQ.

Психологічні задачі до теми

- Відомо, що першим методом психології була інтроспекція - спроба прямого проникнення людини в своє психічне життя. Потім прийшли опосередковані методи психологічного пізнання - спостереження та експеримент. Самоспостереження нині відіграє другорядну роль і використовується як допоміжний метод психологічного дослідження.

➤ Чому так сталося? Чому психіка людини не може вивчатися безпосередньо? [11, 22]

- На сучасному етапі можна виділити дві головні лінії розвитку психології. Одна ґрунтується на застосуванні експериментальних методів, покликаних відкрити стійкі закономірності функціонування психіки і подати їх у кількісному, формалізованому вигляді. Друга, навпаки, схиляється до аналізу неформалізованих характеристик психіки (смилів, переживань, несвідомого тощо). Лише так, за твердженням представників цього напрямку, психологія може зберегти свій предмет, оскільки в іншому випадку його "заберуть" кібернетика, логіка, фізіологія чи соціологія.

➤ Наскільки реальною є така загроза? Яка з цих ліній переважає в сучасній психології? [11, 23]

- Відомо, що результати психологічного експерименту значною мірою залежать від віку досліджуваних, їх статі, освіти, професії,

---

ставлення до експерименту, фізичного і психічного стану. Неабияку роль при цьому відіграє й сам експериментатор, оскільки в психології, як у жодній іншій науці, є реальна небезпека отримати саме ті результати, на які сподіваються. Напевне тому те, що багаторазово відтворюється в одній психологічній лабораторії, не обов'язково буде підтверджено в іншій. До того ж експерименти найчастіше проводять на групах досліджуваних, а їх результати використовують для пояснення поодиноких явищ.

➔ Чи є психологія в цьому зв'язку експериментальною наукою? Чи є експеримент необхідною умовою прогресу психології? [11, 23]

4. У психології праці відомий так званий хоторнський ефект, виявлений під час вивчення впливу освітлення в цехах електромеханічного заводу м. Хоторня (США) на продуктивність складальних робіт. Після того як попередні спроби встановити певну закономірність завершилися невдачею, було обладнано спеціальну кімнату, де працювали п'ять робітниць. Крім освітлення там варіювалися періодичність праці і відпочинку, тривалість робочого дня і тижня. Оплата праці здійснювалася відповідно до загальної кількості перемикачів, зібраних усіма робітницями. На подив учених продуктивність праці весь час зростала, причому незалежно від змін, що вносилися. Подальше вивчення цього явища зумовило появу нової галузі науки – соціальної психології.

➔ Який метод застосовувався у цьому випадку? Як можна пояснити одержані результати? [11, 23]

5. Шкільний психолог може виявити причину невстигання учня, наприклад з математики, застосувавши для цього різні методи. В одному випадку за допомогою стандартизованих вимірювань він може визначити рівень розвитку його математичних здібностей. В другому - запропонує школяреві ряд задач з пройденого матеріалу. У третьому - проведе бесіду з учителем, учнем, його батьками.

➔ Якими методами користуватиметься психолог у кожному з перелічених випадків? Який із них матиме перевагу над іншими? [11, 24]

6. Психолог розробив анкету, спрямовану на з'ясування ставлення учнів до заходів, які проводились у школі. Вона складалась із 40

запитань і починалася словами "Чи подобається тобі...?", "Чи хотів би ти ...?", "Чи задоволений ти ...?","* "Чи любиш ти ...?". Передбачались відповіді "так" або "ні".

➔ Чи правильно складено цю анкету? Яких вимог слід було дотримуватись? [11, 24]

7. Під час розробки тесту, призначеного для вимірювання математичних здібностей школярів, було складено завдання, що потребували розуміння закладених у них кількісних і просторових відношень. Потім їх було запропоновано різним віковим групам учнів (по 100 осіб у кожній). Фіксувався час розв'язування завдань кожним учнем і враховувалася кількість допущених при цьому помилок. На цій підставі був обчислений загальний показник успішності виконання тесту досліджуваним. За допомогою статистичного (кореляційного) аналізу результати тестування порівнювалися з успішністю учнів з математичних дисциплін, Значення коефіцієнта кореляції дорівнювало 0,40.

➔ Які вимоги до тесту витримані у цьому випадку? Про що свідчить наведене значення коефіцієнта кореляції? [11, 25]

Практичні завдання до теми

1. Перерахуйте методи, за допомогою яких можна було б оцінити особливості психічного та особистісного розвитку дитини. Вкажіть умови і вимоги, які в даному випадку повинні бути виконані для того, щоб інформація була б достовірною.
2. Запропонуйте своєму другові тест та здійсніть обробку його результатів.
3. Спробуйте створити власну методику стандартного опитування чи спостереження, в результаті застосування якої можна було б судити про переживання людини [12, 17].

Література:

1. Алексеев П.В. Предмет, структура и функции диалектического материализма /П.В. Алексеев. - М., 1983. – 344 с.
2. Атлас для экспериментального исследования отклонений в психической деятельности человека /Под ред. Полищука И.А., Видренко А.Е. - К.: Здоровье, 1980. – 124 с.

-
-
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания /Б.Г. Ананьев. - М.: Наука, 1977.
  4. Роттеданкер Р. Основы психологического эксперимента. /Р. Роттеданкер. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.
  5. Зинченко В.П. Методологические и теоретические проблемы в психологии. /В.П. Зинченко, С.Д. Смирнов. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 165 с.
  6. Краткий психологический словарь /А.В. Петровский и М.Г. Ярошевский. - М., 1985.
  7. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. - М.: Наука, 1984.
  8. Марищук В.Л. и др. Методики психодиагностики в спорте /В.Л. Марищук. - М.: Просвещение, 1984.
  9. Методические указания по проведению деловой игры «Оценка качеств руководителя» и разбор конкретной ситуации «Выдвижение на должность». - К., 1986.
  10. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навч. посібник /С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко. - К.: МАУП, 2000. – 256 с.
  11. М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посібник /П.А. М'ясоїд. - К.: Вища школа, 1998. – 184 с.
  12. Немов Р.С. Психологія: Учебн. пособие для уч-ся пед. уч-щ /Р.С. Немов. - М.: Просвещение, 1990. - 301 с.
  13. Практическая психология в тестах. – М. : АСТ-ПРЕСС, 1999. – 376 с.
  14. Практикум по психодиагностике. Конкретные психодиагностические методики /Ред. коллегия: А.И. Зеличенко, И.М. Карлинская, В.В. Столин, А.Г. Шмель. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989.
  15. Психологические исследования. Практикум по общей психологии для студентов педагогических вузов. - М.: Изд-во «Институт практ. психологии», 1996. - 176 с.
  16. Щекин Г.В. Як читати людей за їх зовнішнім виглядом /Г.В. Щекин. – К.: Україна, 1993.- 239 с.

Тема 3. Критичний аналіз основних напрямків сучасної зарубіжної психології

Наукова психологія все ще перебуває у пошуках свого предмета. Зміна уявлень про предмет психології відбувається, як правило, внаслідок усвідомлення науковою громадськістю невідповідності домінуючого уявлення про сутність психіки, виникненням нових наукових шкіл та напрямків психології, серед яких найбільш відомими є біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, генетична та гуманістична психологія .

Біхевіоризм – напрям, представники якого розглядають у ролі предмета психології поведінку як сукупність зовнішніх реакцій людини чи тварини на певний стимул.

Засновник біхевіоризму - Дж. Уотсон започаткував дослідження навичок - автоматизованих дій, сформованих шляхом багаторазового повторення. Також були виявлені спільні для людини і тварини закономірності навчіння - засвоєння набутого досвіду.

Необіхевіоризм (Б. Скіннер, Е. Толмен, Е. Торндайк) у ролі предмету психології розглядається поведінка, однак по-іншому трактується характер відношень між стимулами та реакціями й допускається існування «проміжних змінних» у вигляді очікувань, гіпотез, пізнавальних схем тощо.

Психоаналіз (З. Фрейд, А. Фрейд) - трактує психічне життя людини як багаторівневе явище, глибинним рівнем якого є несвідоме з вродженими та некерованими інстинктами, серед яких найбільш дієвими виступають «ерос» - сексуальний інстинкт та продовження роду й «танатос» - деструктивний, руйнівний, агресивний інстинкт. Психіка розглядається багаторівневою структурою де:

“Ід” (“Воно”) – сукупність вроджених і некерованих інстинктів, що підкоряються принципу задоволення; “Его” (“Я”) – підпорядковане принципу реальності (задоволення через пристосування до вимог суспільства); “Супер Его” (“Над Я”) - носій моральних норм, що виконує функцію критики, витоки якої сягають ще дитячих вражень.

Між принципами реальності та задоволення існує невідповідність. Саме тому особистість завжди перебуває у стані напруження, від якого рятується за допомогою механізмів психологічного захисту (витіснення, проекції, регресії, сублімації та інших).

Несвідоме виявляється в свідомості опосередковано - у вигляді обмовок, описок, помилок пам'яті, сновидінь.

Гештальтпсихологія (М. Вертхеймер, В. Келер, К. Левін) – наукова школа, яка розглядає психіку як цілісну внутрішню структуру - гештальт. Це первинна індивідуальна властивість психіки, що перебуває у відповідності з фізіологічними процесами мозку і зовнішнім світом. З позицій цього підходу, нове у психіці є наслідком реорганізації та перецентрації уже існуючих у психіці гештальтів.

Генетична психологія - напрям, що вивчає проблему розвитку інтелекту дитини. Його засновник Ж. Піаже вбачав у такому розвиткові результат трансформації операцій - зовнішніх дій дитини з предметами. Завдяки інтеріоризації - процесу закономірного переходу розумових дій із зовнішнього плану у внутрішній - ці операції стають власне інтелектуальними структурами. Вони характеризуються рухливістю, здатністю швидко переходити від одного змісту до протилежного, що забезпечує широкі можливості їх розвитку.

Когнітивна психологія – теоретичний напрямок представники якого досліджують внутрішню організацію психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення. Вони часто вдаються до аналогій між обробкою інформації технічними пристроями (комп'ютерами) і людиною та на цій підставі створюють численні моделі психічних процесів [1].

Гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс) визначає предметом психології унікальну особистість, вбачаючи в ній активну, свідому істоту, яка відповідає за своє життя і прагне до втілення моральних ідеалів. Особистість потребує зв'язків з іншими людьми, відчуває необхідність постійного самовдосконалення, шукає сенс життя. А. Маслоу [4] джерелом психічного розвитку особистості вважає її прагнення до самоактуалізації - якомога повного вияву своїх можливостей.

Для розвитку у студентів умінь використовувати теоретичні знання про основні теоретичні напрямки зарубіжної психології на практиці доцільно залучити їх до *дискусії*. Для цього студентів необхідно розподілити на групи, які будуть представляти різні напрямки в психології (біхевіоризм, необіхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологію, генетичну, когнітивну психологію). У кожній групі розподіляються ролі - теоретиків, опонента, рецензента. Крім того викладач призначає 2-3-х помічників.

Інструкція теоретикам:

«Вам необхідно підготувати повідомлення, де мають бути висвітлені основні теоретичні положення підходу, який ви

представляєте. Час на виступ 8-10 хв. Після виступу Вам будуть запропоновані запитання, на які потрібно відповісти, стоячи на позиціях того наукового напрямку, який Ви відстоюєте. Час на відповідь до 5-ти хвилин. Теоретичні положення, які Ви пропонуєте, бажано аргументувати та ілюструвати прикладами, підкріплюючи результатами спостережень та експериментів».

Інструкція опонентам:

«Опонент повинен підготувати запитання до теоретиків заздалегідь. Питання повинні бути глибокими за змістом, чіткими за формою та стосуватися того аспекту, який був не розкритим, або недостатньо висвітленим під час теоретичного виступу». На запитання мають бути підготовлені варіанти відповідей. У разі, якщо теоретики не зможуть відповісти, або дадуть неповну відповідь, опонент повинен запропонувати власний варіант відповіді. Під час оцінки роботи опонента враховується глибина та оригінальність запитання. Час для виступу опонента 5 хвилин.

Інструкція рецензентам:

Рецензент дає розгорнуту рецензію на виступ теоретиків, де вказує на сильні сторони виступу та на допущені помилки й неточності.

Під час оцінки роботи опонентів враховується зміст запитання, його оригінальність, форма, в якій воно було задане (чіткість, логіка, послідовність). Береться до уваги і можливий варіант відповіді самого опонента на задане ним питання. Оцінюється і аналіз опонентом основних положень певного теоретичного напрямку.

При підготовці рецензії обов'язково користуйтеся записами. Час для рецензії 2-3 хвилини.

Інструкція помічникам викладача:

Помічник викладача на бланку фіксує активність кожного учасника (кількість виступів, включаючи доповнення, пояснення), відмічає допущені помилки, запропоновані рецензентами оцінки і ставить власну оцінку. Час виступу 5 хвилин.

Психологічні задачі до теми

1. Науковий етап історії психології характеризується існуванням значної кількості напрямків психології. Фактично вона перебуває в стані «багатьох психологій», кожна з яких являє собою окрему галузь знань зі своєю проблематикою, методами дослідження, власною психологічною практикою.

➔ Про що свідчить це явище? Чи буде колись «єдина психологія»? [6, 13]

2. Один учений висловив провідну ідею своєї теорії у формі афоризмів: «Чи сміється дитина, дивлячись на іграшку, чи посміхається Гарібальді, коли зазнає переслідувань за надмірну любов до Батьківщини, чи тремтить дівчина, вперше думаючи про кохання, чи пізнає Ньютон світові закони і записує їх на папері - всюди завершальним фактом є м'язовий рух».

➔ Про яку теорію йдеться? Яке місце вона посідає в історії психології? [6, 14]

3. Один із напрямків психології започаткував учений, який твердив: «Цілком зрозуміло, що необхідний певний компроміс: або психологія має змінити свою точку зору таким чином, щоб охопити факти поведінки незалежно від того, чи стосуються вони проблем свідомості чи ні; або вивчення поведінки повинно стати зовсім окремою і незалежною наукою. Психологи будуть змушені використовувати людину як свого піддослідного і застосовувати при цьому методи дослідження, які точно відповідають новим методам, що застосовуються у роботі з тваринами».

➔ Що це за напрям? Яка його доля? [6, 15]

4. Представник одного із напрямків психології писав: «Є зв'язки, при яких те, що відбувається в цілому, не виводиться з елементів, що існують начебто у вигляді окремих частин, які поєднуються разом, і, навпаки, те, що виявляється в окремій частині цього цілого, визначається внутрішнім структурним законом усього цього цілого...

Я – частина в полі. Я - не попереду, як вчать із давніх часів, Я - серед інших. За своєю суттю Я належить до надзвичайних і рідкісних предметів, які існують, предметів, які, як здається, володарюють над закономірністю цілого. Я є часткою в цьому полі».

➔ Що це за напрям? Яке місце він посідає в психології? [6, 15]

5. Видатний психолог, виступаючи з лекцією, проілюстрував свою теорію таким прикладом: «Припустимо, що в цій залі присутній індивід, який порушує тишу і відвертає мою увагу від завдання, що стоїть переді мною, своїм сміхом, балачками, тупотінням. Я оголошую, що я не можу за таких умов читати далі лекцію, і ось серед

вас знаходиться кілька сильних чоловіків, які виставляють після короткочасної боротьби порушника порядку за двері. Тепер він витіснений, а я можу продовжити свою лекцію. Для того, щоб порушення порядку не повторювалося, чоловіки, які виконали моє бажання, після здійсненого ними витіснення, підсовують свої стільці до дверей і влаштовуються там, створюючи перепону».

➔ Про яку теорію йдеться? Яке явище ілюструється таким чином? [6, 15]

6. Ось думка, на якій ґрунтується один із напрямків психології: «Людина не народжується наділеною історичними досягненнями людства. Досягнення розвитку людських поколінь втілені не в ній, не в її природних задатках, а в навколишньому світі - у великих творіннях людської культури. Тільки в результаті процесу привласнення людиною цих досягнень, що триває впродовж її життя, вона набуває справді людських властивостей і здібностей».

➔ Що це за напрям? Яке місце він посідає в системі психологічного пізнання? [6, 17]

7. Засновник одного з напрямків психології вважав: «З точки зору структурного механізму найпростіші сенсомоторні адаптації нерухомі й однопланові, тоді як інтелект розвивається в напрямку зворотної мобільності. Саме в цьому і полягає істотна риса операцій, що характеризують живу логіку в дії. Але водночас ми бачимо, що зворотність - це не що інше, як сам критерій рівноваги (цього нас учать фізики). Визначити інтелект як прогресуючу зворотність мобільних психічних структур - це те саме, що в дещо іншому формулюванні сказати, що інтелект є станом рівноваги, до якої тяжіють усі послідовно розташовані адаптації сенсомоторного і когнітивного порядку, так само, як і всі асимілятивні і акомодуючі взаємодії організму з середовищем».

➔ Що це за напрям? Яку сферу людської психіки він розглядає як предмет аналізу? [6, 16]

8. Учений, який стояв біля витоків одного з напрямків психології, стверджував: «Відношення динамічної моделі до системи, моделлю якої її вважають, це в точності відношення образів речей, які створює наш розум, до самих речей...

Узгодженість між розумом і природою може бути, таким чином, прирівняна до узгодженості двох систем, які є моделями одна одної. Ми навіть могли б пояснити цю узгодженість, уявивши, що розум здатний створювати динамічні моделі речей і працювати з ними».

➔ Про який напрямок йдеться? Чим він відрізняється від інших напрямків психології? [6, 16]

Практичне завдання до теми

Обрати тему для проведення дискусії, підготувати і провести її серед однолітків.

Література:

1. Величковский Б.М. Современная когнитивная психология /Б.М. Величковский. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - 335 с.
2. Гальперин П.Я. Введение в психологию /Р.Я. Гальперин. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. - 149 с.
3. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии /Б.Ф. Ломов. - М.: Наука, 1984.
4. Маслоу А. Психология бытия /А. Маслоу. - М.: Рефл.-бук; К.:Ваклер, 1997. - 304 с.
5. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібн. /П.А. М'ясоїд. - К.: Вища шк., 1998. - 479 с.
- 6» М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посібн. /П.А. М'ясоїд. - К.: Вища шк., 1998. - 184 с.
7. Петровский А.В. Вопросы истории и теории психологии: Избр. тр. /А.В. Петровский. - М.: Педагогика, 1984. - 320 с.
8. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции: Пер. с нем. - 2-е изд. /З. Фрейд. - М.: Наука, 1991. - 455 с.